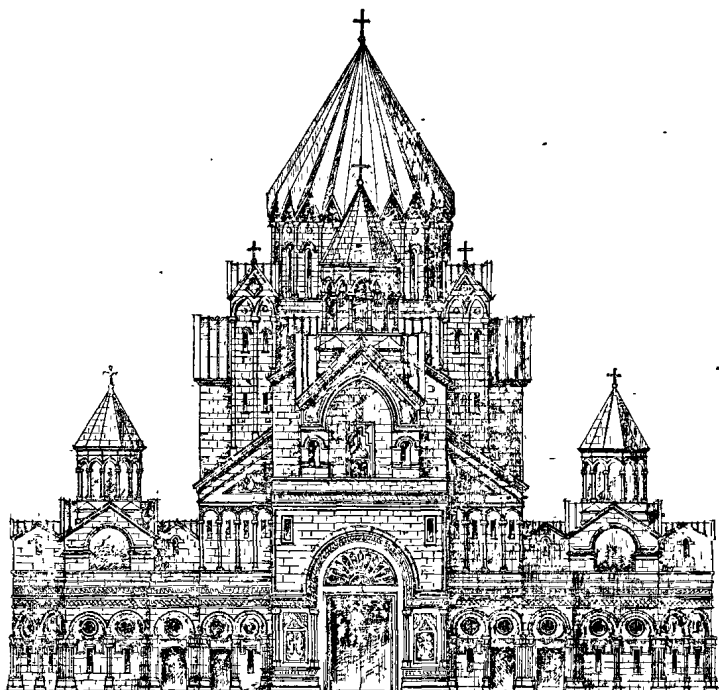

Երազիր Հայկական եկեղեցիի մը (ձևակապմաս)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ ՄԸ Ի ԲԱՐԻՋ

ՄԻՐԱԳԻՐ՝ ՂՐԿՈՒԹՅՈՒՆ 1900Ի ՅԱՆՆԱՄԱՐԻՆԵՐ ՅՈՒՅՄԱՆՆԱԿԱՆՈՒՆ

(Ճարտարապետութեան բաժին)

«Շանգ-էլիզէի Մեծ Պալատին մէջ օտար ճարտարապետներու գործերուն տանաւմեայ ցուցահանդէսը կը պարունակէ շատ ուշագրաւ կտորներ որոնց մտադիր ենք մեծ մասը ծանօթացնել մեր ընթերցողներուն և

«Պիտի սկսինք օմանեան բաժինէն, ուր կը գտնենք ծրագիր մը մեզի բարիզցիներու համար կրկնակի շահեկան, այն պատճառով որ անոր հեղինակն եղող երկտասարդ ճարտարապետը, Պ. Արամ Թաթամեան, մեր

Գեղարուեստից ազգային վարժարանին օտարազգի աշակերտներէն մէկն է, եւ թէ ան՝ իր յղացման մէջ՝ առմանուած է Բարիզը օժտելու շատ մասնալատուկ կրօնական շէնքով մը, «Սուրբ Քաջ» անուանեալ հայ եկեղեցիով մը, իր ծրագրին մասին, մեր պաշտօնակիցը հաճեցաւ մեզի տալ մէկ քանի ծանօթութիւններ զոր շահեկան կը նկատենք այստեղ ամփոփել և
«Կրօնական ճարտարապետութիւնը գրեթէ ըրիստոնէութեան առաջին դարերէն սկսեալ

Հայաստանի մէջ զարդ ոցած է ։ Արդէն մեր աւրուհարը մինչև շատ յարդիւլ է եղած այդ երկրին մէջ ։ Իւ Հայազգի ճարտարագետներ ու կառուցիչներ են որ կանդնած են մեծագոյն մասը այն պատաներուն որոնցմով կը հպարտանան Պոսփորի շքեղ ավանդները ։

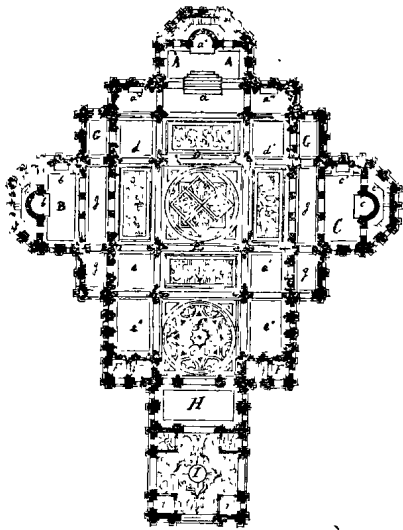
«Հայոց եկեղեցական արուեստը , որ մեզի շատ քիչ ծանօթ է , տանկերոյդ ու տառնու մէկերոյդ դարեւրուն յայտնուեցաւ իրրիւ ածանցում մը ստանալական ու բնական շական արուեստներուն , ըայց ունենալով շատ մասնաւոր նկարագիր մը , գրեթէ ոճ մը , ներբուրեթեմամբ ու վայելչոյթեմամբ համակուած ։ Անի աւերակներուն մէջ կը գտնուին կարևոր հատակոտորներ չէնքերու որ վերոյիջեալ թուականներուն կառուցուած են Բաղրատունի թագաւորներէն ։ Այդ հատակոտորներու ուսումնասիրութիւնն է որ Պաթաթեմանին մատակարարած է ճարտարագետական տարրերը իր այդ ծրագրած եկեղեցիներն , զոր «լուսաւորչական» անունով կ'որոշէ ։

Ամանթի է որ այժմ Հայոց մէջ երեք դասանանք կայ , լուսաւորչական , կաթողիկէ եւ բողոքական ։ Լուսաւորչական եկեղեցին է որ պահեր է , զարեբուած մէջն է , ինչ Հայաստանի ճարտարագետական աւանդութիւնները , զոր կրփաւորին փայլուն կերպով վերակենդանացնել ու հաստատել այն չէնքերն մէջ որ Բարեղ պիտի կանդնուին եւ որուն կառուցումը կը մաղթէինք որ մօտալուտ ըլլար ։

«Պաթաթեմանի ծրագրին քննութիւնը մեզի թոյլ պիտի տայ ճանչնալ այս արուեստին մէկ քանի մասնալատութիւնները» ճարտարագետութիւնն եւ զարդաւորման տեսակէտով ։

Ահա , կը նկատենք գլխաւոր ճակատամասէն , (թէպէս շատ ճոխարար զարդարուած է ան)

թէ տոյ ճարտարագետութեան մէջ ամբողջապէս բացակայ է մարդկային դէմքի ու եւ արձանագործութիւնն Գանդակեալ զարդերը պարզապէս երկրաչափական են ։ Խաչին կրկնուած վերադարձութիւնը անհնգ տիրական մոթիքը կը կազմէ ։ Բազմաթիւութիւնը , շատ ժուժ

Յատակագիծ

կրտանմանութեամբ կարուցանակուած մեծ զանդակը , զոր սօնի օրերը միայն կը հնչեցնեն ։ Միւս զանգակները , որոնք ամենօրեայ հնչումներուն կը ծառայեն , փոքր աշտարակներուն մէջ տեղադրուած են ։

«Լուսաւորչական եկեղեցիներու ներքնամասը ընդհանրապէս մուծ է ։ Երբեք հոն շատ մեղմ չափով մը բաժնուած է , պատերը մուծ գոյներով ներկուած են , արձանագործութիւնը բնաւ տեղ չունի հոն ։

«Պարթիւնի առանցքին մէջ ու խորը , զետեղուած է աւագ խորանը , որուն վերեւ կախուած է պատկեր մը որ սօններուն համեմատ կը փորձուի ։ Զատիկի օրերուն , օրեանակի համար , այդ պատկերը Քրիստոսի յարուածիւնը կը ներկայացնէ ։ Ստորեւ օրերուն մեծագոյն մասը , պատկերը կը ներկայացնէ Աստուածածինը , Յիսուս մանուկը գրկին առած ։

«Աւագ խորանին աջ ու ձախ կողմը, գեփհեղուած են երկու երկրորդական խորաններ Գրեգոր Լուսնաորչին անուանը նուիրուած, եւ որոնց մէջ տարին անգամ մը պատարագ կը կատարուի : Սովորական պատարաջը աւագ խորանին մէջ կը կատարուի : Սերատունին մէջ, կը գտնուին նմանապէս խորաններ, մին Գարբէի հրեշտակին, միւսը Միքայէլ հրեշտակին նուիրուած : Ըլոր խորաններն ալ յատկէն բարձր դիրքի վրայ կը գտնուին . կողմնակի սանդուխներով կը բարձրացուի անոնց առջեւ :

Զարաւարուովն մէջ, խորհրդանշանները բազմաթիւ են . այսպէս ներքնամասին մէջ մօլն կողմ պատկերացուած կը տեսնուին աղանձներ, իրեւ Ս. Զողոթն Նիթական կերպարանաւորումը, եռանդներն որ Ս. Երրորդութիւնը կը ներկայացնեն, եւ որոնց մէջտեղը աչք մը գծուած է՝ յիշեցնելու համար թէ Աստուած ամէն բան կը տեսնէ Գմբէթին ներքեւ Հայր Աստուած պատկերացուած է սպիտակամօրուս ծերունիով մը որ հեշտակներով, ամպերով պաշարուած է : Զարգապատկերներուն միացեալ մասը Ս. Գրքէն տեսարաններ կը վերարտադրեն :

Աւագ խորանի վերեւը, հինգ նկարներ կը ներկայացնեն Փրկստուի չարչարանքները, յետոյ, Յարութիւնը, Վերափոխումը, չորս Աւետարանիչներ եւ Աւետումը՝ մընթիթին ներքեւ :

«Յատակը մոզաքներով զարդարուած է, սորոնց ամթիֆները կը կազմեն ձուկեր, թռչուններ, ընդեւանած ծաղիկներ : »

Լ. Արշիթիքիւր Ա. ՏԻԻԲԻԻ

(Թիւ 22, 2 Յունիս 1900)

• •

Պ. Թաթմանի այս ծրագրին վրայ ֆրանսական քննադատի մը կարծիքը մեր ընթերցողներուն հաղորդած ատենինս . կ'իմանանք թէ մէկ քանի ուսանայ . եւ թրքահայ հարուստներ, պատասխանելով այն հարւելին զոր երկու տարիէ ի վեր Բարիզի թաղական խորհուրդը կ'ուզէ հայ հասարակութեան՝ Բարիզի մէջ հայկական մատուռ մը կառուցանելու համար, խոստացեր են կարեւոր գումար մը նուիրել որպէս զի այդ պաշտօնը անյապաղ ու վախճարէն իրականանայ : Անուշտ այս պահուս հայ ժողովուրդին համար մա-

տուռի մը կառուցումն շատ աւելի կենսական ու հրատապ պահանջներ կան զուհացնելու . բայց չենք կրնար յարաբարական գոհունակութիւն մը չգալ նորէն, իմանալով որ մեր հարուստներէն ոմանք, թէեւ իրենց դրամը չեն յօժարել նուիրել այդ կենսական պահանջներուն իրականացմանը, գոնէ բարեկրօնական հասարակ դիրքին ու յաճախ անըպատակ նուիրատուութիւններէն տարբեր բան մը ընելու տրամադիր կը սկսին ըլլալ, նպատակով ազգային շէնքի մը, տեւական ու օգտակար հաստատութեան մը հիմնադրում : Բարիզի պէս տիեզերական կեդրոնի մը մէջ կանգնել հայկական ոճով սիրուն մատուռ մը, — փոխանակ մատուռի տեղ ծառայող արլի ողորմելի խցիկին— մէկէ աւելի տեսանելւորով օգտակար գործ մըն է . խնամքով կառուցուած հայկական մատուռ մը : Ֆրանսացոց ոտանին մէջ կենդանի ապացոյց մը պիտի ըլլայ մեր ցեղին ինքնուրոյն դրոյմին՝ իր յատուկ ճարտարապետութեամբն ու իր յատուկ գաւանանքովը ընդհուրուած . եթէ մահմետականներէն առաջ, որոնք տասը տարիէ ի վեր միլիթ մը կ'ուզեն կառուցանել Բարիզ եւ դեռ չեն իրագործած իրենց գաղափարը, Հայոց յայտնի իրենց հեկեղեցին կառուցանել Սէնի ակունքներուն մօտ, բարոյական յաղթանակ մը տարած կ'ըլլայ մեր ցեղը : Այսպիսի ձեռնարկ մը պէտքէ անուշտ ամենամեծ խնամքով կատարուի, ինչ ալ ըլլայ անոր խնամքաւորութիւնը գումարը, արուեստագործ մը պէտքէ որ ըլլայ՝ Հայոց ճաշակին պատիւ բերելու հանգամանք ունեցող : Կ'իմանանք որ Պ. Թաթմանին իր ծրագիրը ներկայացուցեր է նուիրատու հարուստներէն մէկուն, եւ մեղկ կը հաղորդեն թէ ուսանայ ճարտարապետ մըն ալ Անի զբոհուերէ տեղոյն վրայ ուսումնասիրութիւններ կատարելով ծրագիր մը պատրաստելու համար :

Բայց քանի որ այսպիսի հաստատութեան մը կառուցման նպատակն տրամադիր հարուստներ կան, մենք կը կարծենք թէ անբաժանական ու պակասաւոր կ'ըլլար գործը եթէ սիմիոյն հաստուռ մը կանգնելով շատանար Բարիզի հայ թաղական խորհուրդը . մենք կը փափաքէինք որ մատուռին կից հիմնուէր նաեւ դպրոց մը եւ փոքրիկ քիւլա մը : Հայկական քիւլայի մը պակասը յափազանք զգալի է Բարիզի մէջ . Բարիզի Հայերը իրարու հետ, եւ Ֆրանսացիները բարեկամակ Հայերու հետ հաղորդակցութեան մէջ գնելու համար՝ քիւլա

մը անհրաժեշտ է ։ Իսկ զպրոցի մը կարեւորութիւնը պէտք չունինք բացատրելու ։ Մուրատեան վարժարանին փայլուն յիշատակները դեռ կենդանի են, եւ այժմ առաւել լաւ երբեք հարկաւոր է որ Բարիկի մէջ քոյէժ մը ունենանք, ուր ոչ միայն Բարիկի հայ դպրութիւն տղաքը, այլ եւ ամէն կողմէ եկած հայ պատանիներ, նախապատրաստական կրթութիւն մը եւ հայ դաստիարակութիւն մը ստանան ։ Համալսարանի ընթացքին հետեւելէ առաջ ։ Այս բոլորը ամենամեծ դերութեամբ կրնան իրագործել մեր հարուստները, եթէ ըմբռնեն որ իրենց անունը իրապէս ազդին երախտագրութեանը արժանի դարձնելու համար, հովին տարազնուած անշնչանակ ու անիմաստ բարեգործութիւններու տեղ, այսպիսի անկողուստ ու քաղմարեղուն գործեր կանգնելու պէտք է որ նուրբին իրենց դրամը ։

Ա. Չ.

ԱՂԵՔԿԱՅԵ

Գերմանական փոքրիկ քաղաք մը մէկ երկու միջնադարեան բազմադարձ շէնքերով, շէնքալակայ պարսպադռներով ու սեւ կաթոլիկեով մը որ արմատեայ երկնից տակ կը ցցէ իր զոթացի ճարտարապետութեան սուր սեղանները — ու յետոյ կամրադոյն անոյն իրիկնալոյսը որ կու գայ մեղմով ծաւալել խաղաղացեալ քաղաքին վրայ, — ահա թէ ո՛ր տեսակ տեղատարան մը կը ներկայանայ աչքիս առջեւ երբ անո՛ր կը խորհմի, եւ կը տեսնեմ զինքն անցնիլ արեւէն ոսկեգունած գետակին երկայնքը Դորուն մէջ աճարանոցները վերէն վար զուարթ ստուռ երնի կը թափէին, հող տնկուած ծաղկահոտ թմբին երու զուգաշար կարգին տակ՝ որոնց ծայրերը կ'երթային հեռուն իրար միանալ, Նազելի աղջիկ մըն է ան՝ մանկական թեթեւ քալուածքով, ոսկեթուկ խրաջուրը հօշիկները հաղիւ հազ հետք կը թողուն կողմուտ առ յարթ գետնին վրայ, Զեռքին մէջ կը ճօճէ կապոյտ հովանոցակ մը եւ կարծես արեւուն անգամ պշրկելով չ'արգիլել անոր ճառագայթներուն որ զէմքը փափայկեն, Սիրուն, կու-

սական դուռը կը պատեն խարտիչացոյն մշաւկերպ մազը՝ որ խոլոպիկներ կը հանին ամեն կողմանէ ։ Ու թշիկները կամրուկ են, բերանն ալ աղջիկ նման, միամիտ նայուածքին մէջ չեմ գտեր ինչ կայ ուրախ որ գրեթէ չարածնի աղջկան մը կերպը կուտայ անոր ։ Ան կը քաշէ ժապաւենները թոցներով եւ ծածուկ տոյկեր՝ շուարած, լուրջ, աչքը չորս դին՝ վեր կը քաշէ ծնկակապերը որ միշտ կ'իյնան ։ Գիշեալ կը կայնի շաղացքի մը մօտ, որուն փերփերացայտ անիւը սեւ ու ջրաթաթախ փայտերը կը ճնուացնէ, Անիւը կը ճախրէ ջուրը ծեծելով ու ոլորցնելով զայն եւ աղջիկը կը զուարճանայ անոր նորամտեր եւ անդուլ բախրեւեմ զինքը, Վասն ուրախութիւն մը ազաւտաբար ցոյց կուտայ ինչի եւ քորջ պէս կը սկսի զիս հարցուփործ ընել ։

Հիւանդ էի քան ատեն, լատ հիւանդ, անմարդահաղորդ, ստուռ ։ Մշտազգիւր ջղերս զիս կը խորշեցնէին ամենքէն, կրեւով անանուն տառապանքը որ նորահաս երիտասարդներու հոգւոյն մէջ կը նստի, ինքզինքս սաստիկ ապերկշանիկ կը զգայի եւ սակայն առանց բարբուռ ունենալու, Ամենայն ինչ առիթ կուտար սիրտս մոլորեցնու՝ արեւը որ պաթառ կը ցոլար երկնից մէջտեղ, ծառերը որ հնձեւ ծագին շշնջմամբ իրարու վրայ կը հակէին, խառնապէս կառույց հեռաստանը որ երկրի անհարթութիւնները կը սօզդէր, մարմրուք ճառագայթ մը որ անօր ամպի մը բեկեղը կ'երփնէր՝ այնպիսի խոհի կը թելադրէին ինծի որ ներքին ալլալութեամբ բազմակներս կը բանայի եւ անաղաղակ ճիւղ մը կուրծքս ու կուկորդս կը յոգնեցնէր ։ Վասն զի համագոյնց գործելու ժրութիւնը սաստիկ կը նեղէր իմ անջալան եւ աննպատակ հոգիս ։ չորս դիւ կը նըշմարէի ոյրու մը բերաբար անէկներու որ կը հիւսէին կենաց կապերը, քան կապերն որ մեղողութիւնը բաղձալի կ'ընեն ։ Եւրո ճաճանչներն որ մեր արևան մէջ թափանցելով մեր զգայարաններուն պարտաւանք կորոզութիւնները կը զօրացնեն ու անոնց յօժարութիւնները կը բազմացնեն, երկնից ու բնութեան գեղեցիկ պէսպիսութիւնը որ ակնապարար նաբաստելով մեր ուշը կը յանկուցանէ եւ աղբիւր կարօտը դար տարփմարթեման ուշ մանր մեղի կուտանք՝ խորհրդածութեամբ եւ մկրուածութեամբ տեսակ մը հակազդեցութեան պատճառ կ'ըլլային եւ փոխանակ ինքզինքս